

Amics,

En primer lloc voldria agrair als organitzadors i fundadors del Premi Àngel Crespo, és a dir a l'Associació Col·legial d'Escriptors de Catalunya, al Gremi d'Editors de Catalunya, així com al Centro Español de Derechos Reprográficos, l'oportunitat que, gràcies a la seva iniciativa, tenim els traductors literaris de presentar els nostres treballs a un certamen d'aquesta envergadura. I també vull donar les gràcies als organitzadors i al jurat per haver-nos concedit en aquesta ocasió el premi a nosaltres.

És per a mi un honor poder estar entre els guanyadors d'un premi tan prestigiós com aquest, fundat en memòria de qui ha estat probablement un dels traductors literaris al castellà més importants, més reconeguts i més valorats. Àngel Crespo, poeta, professor i investigador, va aconseguir dignificar el treball de traductor literari i demostrar amb les seves extraordinàries traduccions de Dante, Petrarca i Pessoa que la tasca del traductor pot ser gairebé tan creativa com la creació d'obra pròpia.

La concessió d'aquest premi també em fa recordar qui em va convèncer que podia i havia de traduir, el tristament desaparegut l'any passat cineasta, traductor i amic Joaquim Jordà, a qui vull dedicar aquest premi. Sense el seu recolzament i sense el valor de Jorge Herralde, que es va atrevir a encarregar una traducció difícil a una principiant desconeguda, jo no estaria avui aquí i el *Diario* de Gombrowicz tindria uns altres traductors al castellà.

En el cas d'aquest premi, però, crec que sobretot l'hem d'agrair al mateix Gombrowicz. Es tracta d'un autor que no deixa ningú indiferent, té detractors o admiradors incondicionals i en aquests últims exerceix un autèntic encís. No cal dir que per traduir-lo se l'ha d'admirar. I sospito que en el jurat del Premi Àngel Crespo Gombrowicz també ha trobat admiradors.

I ara que he confessat ser admiradora de l'autor de *Diario*, permeteu-me parlar una mica d'ell, que és el veritable protagonista de l'acte d'avui.

Witold Gombrowicz, un dels més grans prosistes del segle XX, és, segurament, l'escriptor polonès contemporani més conegut al món i el més traduït. Ha estat traduït a 31 llengües, entre elles el japonès i el xinès. És també l'únic autor polonès l'obra completa del qual ha estat traduïda íntegrament al castellà i editada a Espanya.

El cas de Gombrowicz és excepcional, no només perquè es tracta potser de l'autor més universal de les lletres poloneses, sinó perquè la seva història personal el va unir amb el castellà i curiosament el va convertir en "uno de los más notables escritores en lengua española", segons paraules de Gabriel Ferrater. I no menys curiosament, l'èxit mundial de la novel·la més coneguda de Gombrowicz, *Ferdydurke*, com de tota la seva obra, es deu en bona part a la primera traducció de *Ferdydurke*, que es va fer justament al castellà.

Però tornem per un moment a la biografia de Gombrowicz. Gombrowicz va néixer el 1904 i li va tocar viure la joventut en un període ben particular per als polonesos. Després de 123 anys sense Estat propi, aquest va ser recuperat el 1918, i els anys entre les dues guerres mundials, 1918-1939, van ser anys d'una veritable eclosió de la nova literatura. Va ser un període de ruptura amb la tradició patriòtica, nacionalista i col·lectivista de la literatura polonesa, i també amb la tradició realista. Els trencadors o innovadors més importants del període d'entreguerres son Witkiewicz, Schulz i Gombrowicz, "els tres mosqueters de la literatura polonesa", segons les paraules del mateix Gombrowicz.

Gombrowicz va néixer en una rica família terratinent. Aquest fet és important, perquè el seu origen va marcar d'una manera important tota la seva creació. De fet, la classe a què pertanyia Gombrowicz era una classe gairebé feudal que conservava unes formes, uns comportaments, uns codis d'honor totalment anacrònics, que no lligaven en absolut amb el segle XX. I això va ser així perquè durant els 123 anys de la inexistència de l'Estat polonès, la noblesa, que era també la classe culta, es va imposar l'obligació de conservar la memòria històrica, la tradició i la identitat dels

polonesos. D'aquí ve el conservadorisme i l'anacronisme de les seves formes, que van cridar l'atenció de Gombrowicz ja des de ben jove.

L'observació de la seva pròpia classe va ser el punt de partida per a la teoria de la forma que subjau en tota l'obra de Gombrowicz. Què diu la teoria de la forma?

En primer terme diu que l'home és artificial, perquè sempre depèn de la visió que es forma d'ell l'altre. Gombrowicz afirma que "l'home crea l'home", la qual cosa vol dir que mai som autèntics, que davant de cada persona diferent ens posem una màscara diferent que depèn de com ens veu aquesta persona.

"L'home depèn de la imatge que es forma d'ell en l'ànima aliena, encara que aquesta ànima sigui cretina", diu Gombrowicz a *Ferdydurke*.

Això vol dir que som esclaus d'allò que es forma entre els homes. D'aquí ve la constatació de Gombrowicz que diu: "El que és humà és interhumà". "L'individu està dominat per allò que es crea 'entre els homes' i no ni ha per a ell un altra divinitat que la que neix entre els homes".

Però Gombrowicz no es limita a afirmar que l'home deforma l'home, sinó que estudia vies concretes per les quals "els homes s'imposen mútuament una o una altra manera de ser, de parlar, d'actuar... Cadascú deforma els altres i al mateix temps és deformat per ells".

Per Gombrowicz no existeix un "jo" extrasocial, l'home està totalment impregnat de la forma, qualsevol cosa que faci, la fa "per als altres" o "de cara als altres" i la seva lluita per l'autenticitat és una lluita sense esperances.

La teoria de la forma també és aplicable a les relacions de l'individu amb la cultura. Gombrowicz veia un conflicte entre l'individu i la gran piràmide de l'herència cultural de la humanitat. Aquesta herència no pot ser assimilada per l'individu que se sent davant d'ella acomplexat i inautèntic, però la societat l'obliga a fingir la maduresa i a amagar la ignorància, amb la qual cosa el condemna a viure en un paper social fals, sense permetre-li expressar-se amb espontaneïtat.

Com s'ha dit, la teoria de la forma de Gombrowicz diu que qualsevol cosa que fem o pensem la fem o pensem respecte a l'altre, sempre ens definim i situem davant de l'altre, independentment de si en som conscients o no. I si la forma es tot allò que en l'home no és individual, sinó interhumà o social, el llenguatge també és forma. El llenguatge és l'element interhumà per excel·lència, un mitjà i una condició bàsica per a qualsevol enteniment o contacte. Però com que no és un producte individual, no pot ser "natural". El llenguatge és una forma imposada a l'individu, de manera que s'ha de prendre distància respecte a aquesta forma. I una de les qüestions fonamentals de l'obra de Gombrowicz és com aconseguir distanciar-se del llenguatge. Gombrowicz arriba a la conclusió que si el llenguatge és per la seva naturalesa artificial, per distanciar-se'n s'ha de destacar aquesta artificialitat. Per expressar la idea que "Les paraules [...] no les pronunciem, son elles les que ens pronuncien a nosaltres", Gombrowicz va crear un llenguatge expressament artificial i "visible", un llenguatge que ha de sorprendre i xocar el lector amb la seva artificialitat.

Òbviament, traduir aquest "llenguatge visible" és tot un repte per als traductors. No és el mateix que l'autor construeixi un llenguatge artificial en la pròpia llengua que buscar l'artificialitat en una traducció; és fàcil que el resultat es prengui per falta d'habilitat del traductor, quan es tracta d'un efecte del tot premeditat. Per crear el seu particular "llenguatge visible", Gombrowicz va aprofitar l'extraordinària flexibilitat de la morfologia de la llengua polonesa, que permet infinits experiments amb el llenguatge sense que es perdi la comprensió del text. Desgraciadament molts dels procediments estilístics que Gombrowicz utilitza per crear el seu món imaginari grotesc no es poden reproduir en les llengües romàniques en general i en castellà en particular. Gombrowicz va poder comprovar-ho personalment quan va emprendre la tasca de traduir *Ferdydurke* al castellà.

Per explicar aquest episodi de la seva vida hem de tornar un altra vegada a la seva biografia. L'agost de 1939 Gombrowicz, ja conegut a Polònia com a escriptor, crític literari i assidu de la tertúlia literària del cafè *Ziemia_ska* de Varsòvia, va ser

convidat amb un grup d'intel·lectuals al viatge inaugural del transatlàntic *Chrobry* que havia de cobrir el trajecte Gdynia–Buenos Aires. Va donar la casualitat que quan va desembarcar a Buenos Aires va esclatar la segona guerra mundial i Gombrowicz va decidir quedar-se a l'Argentina. Els primers anys va viure en una situació d'autèntica misèria ajudat per l'Ambaixada de Polònia i la colònia polonesa de Buenos Aires. En aquest temps va arribar a oblidar el seu passat d'escriptor, el que no va poder oblidar va ser el seu paper de rei d'un café literari. Va començar a freqüentar el café Rex i de seguida va atreure uns joves inquiets que hi acudien per parlar amb l'excèntric "conde polaco".

El 1946 Gombrowicz es va trobar per enèsima vegada en una situació econòmica desesperant i va decidir traduir *Ferdydurke* al castellà per diners. Traduïa com podia fragments de l'obra, després es reunia amb els seus amics al Rex, on junts, en equip, lluitaven amb els neologismes, la sintaxi i tots els trucs de l'estil i del llenguatge "visible" gombrowicziana. En total van col·laborar-hi unes 20 persones i no sempre les mateixes, la qual cosa es nota en una certa falta de coherència en els criteris traductològics. Si comparem l'original de *Ferdydurke* amb la traducció de Gombrowicz al castellà, de seguida veurem que no és una traducció, sinó una segona versió de la novel·la. Hi ha canvis importants, hi falten fragments, a vegades pàgines senceres que estan resumides en una frase, hi ha tot un capítol substituït per un de nou, que a més Gombrowicz va introduir definitivament a l'original polonès. Òbviament, l'autor va aprofitar l'oportunitat per retocar el propi text i no només va suprimir els fragments massa difícils, sinó que va canviar el que li va semblar millorable. És clar que l'autor que tradueix la pròpia obra s'enfronta a una tasca més fàcil que uns traductors que tradueixen una obra aliena, primer perquè coneix perfectament la seva intenció, i segon, perquè l'obra és seva i no ha de tenir escrúpols a introduir-hi canvis que un simple traductor consideraria una traïció a l'original.

L'edició argentina de *Ferdydurke* (1947) va anar precedida d'un "Prefaci" en què Gombrowicz deia:

“Esta traducción fue efectuada por mí y sólo de lejos se parece al texto original. El lenguaje de *Ferdydurke* ofrece dificultades muy grandes para el traductor. Yo no domino bastante el castellano. Ni siquiera existe un vocabulario castellano-polaco. En estas condiciones la tarea resultó tan ardua como, digamos, oscura y fue llevada a cabo a ciegas –sólo gracias a la noble y eficaz ayuda de varios hijos de este continente, conmovidos por la parálisis idiomática de un pobre extranjero.”

Després de l'èxit relatiu de *Ferdydurke* a l'Argentina, Gombrowicz va traduir amb l'ajuda d'un dels seus amics, Alejandro Rúsovich, el drama *El casamiento*. Les dues obres traduïdes per Gombrowicz al castellà son considerades per alguns escriptors i crítics, tant argentins com espanyols, com obres de creació en llengua espanyola, que a més han contribuït a la renovació del llenguatge literari argentí i han trobat imitadors i seguidors.

Gombrowicz va ser introduït a Espanya per Gabriel Ferrater, que va traduir el 1965 la novel·la *Pornografía*, publicada aleshores per Seix Barral amb el títol de *La seducción*. La primera edició de *Ferdydurke* a Espanya va ser en català el 1968 en la traducció de Ramon Folch i Camarasa feta a partir de la versió argentina de la novel·la amb el vist i plau del mateix Gombrowicz. Trenta anys més tard, el 1998, Quaderns Crema va publicar la traducció feta per Anna Rubió i Jerzy S_awomirski a partir de l'original polonès, i així el català va ser la primera llengua amb dues traduccions del tot diferents de *Ferdydurke*. Ara també hi ha dues versions diferents de la novel·la en castellà, la versió de Gombrowicz, editada per Seix Barral, i la traducció de l'original polonès dels mateixos Anna Rubió i Jerzy S_awomirski publicada per Círculo de Lectores.

Cal observar que Gombrowicz –potser per una premonició del seu futur paper de traductor de la pròpia obra–, ja als anys 30, quan exercia de crític literari sempre

incloïa en les ressenyes d'obres estrangeres una opinió sobre la qualitat de la traducció. I les seves dues obres autotraduïdes van precedides per un "Prefaci" en què l'autor explica les dificultats i el procés de la traducció. El "Prefacio" de *Ferdydurke* diu el següent:

"Si a pesar de un número tan serio de colaboradores el texto castellano tuviese alguna falla proveniente, no de las insuperables dificultades de la traducción, sino del descuido, esto se debería, creo, al exceso de amenas discusiones que caracterizaba las sesiones, realizadas casi todas en la sala de ajedrez de la confitería Rex bajo la enigmática y bondadosa sonrisa del director de la sala, maestro Paulino Frydman.

¡Me alegro que *Ferdydurke* haya nacido en castellano de tal modo, y no en los tristes talleres del comercio libresco!"

Doncs bé, la traducció del *Diario* no va ser abordada per nosaltres amb el mateix esperit lúdic que aquesta traducció de *Ferdydurke*. En primer lloc perquè no hi havia l'autor en persona per guiar-nos per la més complexa de les seves obres. I si dic que és l'obra més complexa em refereixo al fet que tracta de temes molt diferents i de formes molt diferents. En principi el tema del *Diario* és el mateix Gombrowicz, fet que l'autor anuncia a les primeres línies de l'obra. El *Diario* és un intent de transformar una forma autobiogràfica en una obra d'art en què el misteri del propi "jo" i les pròpies vivències son tractats com a objecte de literatura.

Com ja s'ha dit, una de les tesis de la particular antropologia creada per Gombrowicz diu que "l'home depèn de la imatge que es forma d'ell a l'ànima aliena, encara que aquesta ànima sigui cretina". Per tant, la lluita per l'autenticitat consisteix a imposar a l'altre la pròpia visió d'un mateix. El *Diario* com a obra d'autocreació és justament una batalla lliurada per l'autor per aconseguir que la seva visió des de fora sigui la que ell desitja i que no estigui deformada per la mirada de l'altre. És per això

que Gombrowicz ataca contínuament tot i tothom, ataca la forma polonesa i els estereotips nacionals que subordinen l'individu al col·lectiu privant-lo de naturalitat i espontaneïtat, entra en violentes polèmiques amb doctrines polítiques i filosòfiques, ataca els escriptors polonesos i estrangers criticant les seves obres i polemitzant amb elles, com si només combatent els altres fos possible aconseguir una forma definida. És així com Gombrowicz defensa i dignifica la llibertat de l'individu, la seva pròpia llibertat.

Òbviament, el *Diario*, escrit al llarg de setze anys, és també un document de la vida de Gombrowicz, ja que la base de la construcció de l'obra són els fets reals de la biografia de l'autor. Però paral·lelament als esdeveniments de la vida de Gombrowicz hi apareixen, en igualtat de condicions, fragments de caràcter d'assaig filosòfic, bromes grotesques, jocs lingüístics, provocacions, polèmiques enceses, així com la pura ficció literària.

Això fa que la traducció d'aquesta obra no sigui gens fàcil. Gombrowicz no només barreja els estils alt i baix, no només utilitza diferents registres de la parla, sinó que sovint juga amb les paraules amb el delit propi d'un nen, forçant la llengua i exagerant justament aquelles particularitats del polonès que més el distancien d'un idioma amb les característiques del castellà. S'ha de dir que en cap cas no hem estalviat esforços per buscar-hi solucions, fins i tot allà on traductors a altres llengües han llançat la tovallola i s'han saltat algun fragment considerant-lo "intraduïble". Ens alegra molt que els nostres esforços hagin estat reconeguts. Ara podem estar tranquils pensant que Gombrowicz, "que es també un escritor español", segons Gabriel Ferrater, potser també quedaria content amb la nostra feina.